EUGEN PAVEL

PSALMII LUI PETRU PAVEL AARON – ÎNTRE MODELUL LATIN ŞI TRADIȚIA LITERARĂ LOCALĂ

Traducerea *Bibliei*, în 1760–1761, efectuată de Petru Pavel Aaron şi colaboratorii săi, a urmat, indubitabil, textul-etalon din *Vulgata Sixto-Clementina*, publicată la Roma, în 1592, aşa-numita *Biblie* a Papei Clement al VIII-lea, devenită, în urma corecturilor efectuate în cuprinsul ediţiilor din 1593 şi 1598, *textus receptus* al bisericii catolice. Descendența *Vulgatei* lui Aaron din originalul latin menționat este pusă în evidență atât textual, cât şi structural, prin numărul şi dispunerea cărților protocanonice şi a celor deuterocanonice (apocrife sau *anaginoscomena*), acceptate prin Conciliul tridentin, separarea psalmilor 9 şi 10 şi, respectiv, 114 şi 115, precum şi ordinea profeților, potrivit canonului ebraic, adaosurile anaginoscomena la *Cartea Esterei* şi la *Daniel*, care nu se găsesc în originalul masoretic, înglobarea *Epistolei lui Ieremia* la sfârşitul *Cărții lui Baruh*, ca şi prin prezența grupajului final veterotestamentar, format din *Rugăciunea regelui Manase*, alături de cărțile 3 şi 4 din *Ezdra*, repus în circulație prin *Biblia Sixto-Clementina* (Basarab 1972, p. 59−69). Ediția propriu-zisă după care au lucrat, după toate probabilitățile, traducătorii români, intitulată, pe scurt, *Biblia Sacra Vulgatae editionis*, a fost imprimată la Veneția, în oficina lui Nicolò Pezzana, în 1690. Un exemplar, probabil cel de lucru, fără pagină de titlu, dar cu o foaie de gardă bogat ornamentată, provine din biblioteca foştilor călugări bazilitani de la Blaj, înființată de Inochentie Micu Klein, şi se află în prezent la BAR Cluj, la fel ca manuscrisele blăjene ale *Bibliei Vulgata*.

Laboratorul unei asemenea opere monumentale, rămasă mult timp în manuscris, poate fi astfel uşor reconstituit prin parcurgerea însemnărilor ologrefe aşternute la încheierea unor etape ale lucrării. Traducerea *Vulgatei* de la Blaj a fost realizată într-un timp record, aşa cum se menționează într-o notiță de la finele ms. rom. 18, f. 410^{r}: „Sfârşitul prefacerii Vechiului Testament, carea cu mila Domnului în anu 1760, martie 12, s-au început şi cu aceluiaşi ajutoriu într-acelaş an, dechemvrie 21, s-au săvârşit. Căruia toată lauda, mărirea, cinstea şi închinăciunea, în veci, amin”. La sfârşitul ms. rom. 30, f. 95^{r}, o altă însemnare, de data aceasta cu litere latine, ne avertizează că s-a încheiat *Cartea Facerii*, la Cut, în 25 martie 1760, ceea ce este concludent pentru ritmul de lucru al traducătorilor, reuniți pe un domeniu episcopal din apropierea Blajului. O lucrare de asemenea anvergură, cu termene impuse, nu putea fi decât una colectivă. Se presupune că la realizarea traducerii au luat parte, alături de episcopul Petru Pavel Aaron, principalii săi colaboratori din capitulul eparhial al Blajului, printre care Grigore Maior, Atanasie Rednic, care îl

DACOROMANIA, serie nouă, XXVI, 2021, nr. 2, Cluj-Napoca, p. 186–196

vor succeda în scaunul episcopal, Silvestru Caliani, asesor şi membru al consistoriului, la fel ca primii doi, Gherontie Cotore, vicar general, secondaţi de Petru Pop din Daia, fostul secretar al lui Inochentie Micu Klein, şi, eventual, de protopopul Ioan Săcădate (cf. Chindriş 2005, p. LXV–LXX). O parte a echipei de traducători, formată din „cuvioşii ieromonaşi", se coagulase cu prilejul alcătuirii *Florii adevărului* din 1750, la iniţiativa aceluiaşi episcop întreprinzător.

Publicarea unei ediţii diplomatice, în 2005, şi nu a uneia critice, cum ar fi impus existenţa a două versiuni manuscrise şi a mai multor traducători/transcriptori, a repus, totuşi, în circuitul ştiinţific textul girat de episcopul de la Blaj cu aproape două secole şi jumătate în urmă. Dintre toate cărţile biblice ale *Vulgatei*, psalmii beneficiază, în cea mai mare parte, de transcrierea ologrăfă a lui Aaron, într-o primă versiune, protografă (BAR Cluj, ms. rom. 21, 126 f.), secondată de o versiune considerată definitivă, copiată cu un alt scris (BAR Cluj, ms. rom. 28, f. 61^{r}–160^{v}). Referindu-se la transpunerea psalmilor, editorul principal, Ioan Chindriş, supralicita însă unicitatea textului-sursă, opinând categoric că traducerea lui Aaron este „copia fidelă" a schemei din originalul latin, orice altă apropiere fiind „exclusă" (*ibidem*, p. LXXIII). De asemenea, se supraevaluează calitatea traducerii din 1760–1761, care ar fi devansat, chipurile, „limba de cultură din Moldo-Valahia, sufocată de fanariotism":

> Acest amestec de românească populară şi latină calchiată a dus la o limbă unică în cultura noastră, cu originalităţi şi frumuseţi, naivităţi şi poticneli mai mari sau mai mici, toate însă în limitele unui ansamblu care defineşte o capodoperă a literaturii noastre vechi (*ibidem*, p. LXXVI).

Am respins aceste aserţiuni nefondate într-un studiu anterior (Pavel 2012a, p. 373–379), republicat în *Arheologia textului* (Pavel 2012b, p. 58–68), propunându-ne acum să extindem paleta exemplelor printr-o analiză comparativă. Dacă în cazul celorlalte cărţi biblice modelul latin clementin era precumpănitor, în ceea ce priveşte psalmii existau deja câteva transpuneri referenţiale în limba română, care văzuseră lumina tiparului încă din secolul al XVI-lea. De altfel, am evidenţiat unele similitudini şi cu *Noul Testament* de la Bălgrad (Pavel 2007, p. 128−132), ceea ce denotă că Aaron nu putea ignora tradiţia literară locală. O colaţionare cu textul latin şi cu cel al *Psaltirii* tradiţionale româneşti ne-a permis să recunoaştem în versiunea lui Aaron diverse concordanţe cu ediţia lui Damaschin de la Râmnic, din 1725, având ca prototip *Psaltirea* lui Antim Ivireanul, apărută în 1710, cu retipăriri ulterioare. Textul de referinţă din 1725 a fost reprodus şi în *Psaltirea* de la Blaj din 1755, reeditată în 1758. Este neîndoielnic că una dintre aceste ediţii, patronate de Aaron, a fost fructificată în prelucrarea psalmilor. Pentru comparaţii, am utilizat, în mod curent, ediţia a treia, din 1736, de la Râmnic, aflată în posesia noastră, precum şi ediţia a treia, mai uzuală, din 1764 de la Blaj. În ambele psaltiri nu sunt numerotate versetele psalmilor. În cazul unor alternanţe fonetice am preferat ultima ediţie. În multe pasaje, episcopul nu se abate de la schema textuală fixată deja în tradiţia noastră literară, având câteva conexiuni cu psaltirile rotacizante şi cu cele coresiene, iar filiaţii mai pronunţate cu *Psaltirea de-nţăles* a lui Dosoftei din 1680 şi cu *Biblia* de la Bucureşti. Sursa internă după care se ghidează rămâne, prin excelenţă,

Psaltirea de la Târgovişte din 1710, definitivată la Râmnic. În diferite situaţii, traducătorul intervine numai izolat, prin substituirea unor lexeme sau sintagme neconforme formularului latin, iar în câteva cazuri urmează îndeaproape modelul *Vulgatei*, distanţându-se textual de linia psaltirilor româneşti, fără a o abandona.

Ideea pe care am avansat-o deja este susţinută în mai multe contexte, pe care le vom aduce în continuare în discuţie. Vom extinde această paralelă între *Vulgata* lui Aaron (VgA) şi *Vulgata Clementina* (VgCl), pe de o parte, şi principalele psaltiri româneşti tipărite şi accesibile cărturarului de la Blaj, pe de altă parte, oferind un prim exemplu din Psalmul 2, 9:

VgA	VgCl	DP	PsR/ PsBl
9. Paşte-i-vei pre dânşii cu toiag de fier şi ca vasul olariului îi vei zdrobi!	9. Reges eos in virga ferrea, et tamquam vas figuli confringes eos.	Paşte-i-veri pre înşii cu toiag de hier şi ca vasu olariului îi vei zdrobi pre înşii.	Paşte-vei pre dânşii cu toiag de fier, ca vasele olariului vei zdrobi pre dânşii!

Formularea nu este o traducere a lui Aaron, fiind prezentă, mai întâi, la Dosoftei, adoptată apoi în BB (*Paşte-vei pre dânşii cu toiag de fier, ca vasele a olariului vei zdrobi pre dânşii!*), perpetuându-se cu aceeaşi accepţie în PsT, PsR, PsBl şi apoi la Samuil Micu, în BBl, până în *Psaltirea* actuală. Unii dintre aceşti termeni au fost vehiculaţi şi în primele psaltiri româneşti: PH *paşte-i-veri*; PS *paşti-i*; CP, CP_1*paşte-veri*; PH *toiagă de fierru*; CP, CP_1 *toiag de fier*. Pentru acelaşi termen latin (*rego,-ere*), Aaron găseşte şi un alt echivalent în Psalmul 22, 1, diferit faţă de cel acceptat de varianta literară curentă (*mă paşte*): *Domnul mă îndreptează şi nimica nu-m va lipsi* (VgA); cf. *Dominus regit me, et nihil mihi deerit* (VgCl); *Domnul mă paşte şi nimica nu-m va lipsi* (PsR, PsBl, BBl).

Este neîndoios că Aaron a avut permanent în faţă o *Psaltire* blăjeană sau una râmniceană, alături de textul latin. Primei surse, retipărite sub auspiciile sale, i se subordonează însă frecvent, cu mici excepţii, aşa cum se deduce din transcrierea integrală a Psalmului 3:

VgA	PsBl
1. Psalmul lui David, când fugea de cătră faţa lui Avisalom, fiiului său, 3	Psalmul lui David, când au fugit de cătră faţa lui Avesalom, fiiu său în pustie, 3
2. Doamne, căci s-au înmulţit cei ce mă năcăjesc; mulţ să scoală asupra mea.	Doamne, căci s-au înmulţit cei ce mă năcăjesc, mulţi să scoală asupra mea.
3. Mulţi zic sufletului mieu: „Nu iaste mântuirea lui în Dumnezeul lui”.	Mulţi zic sufletului mieu: „Nu iaste mântuirea lui întru Dumnezeul lui”.
4. Iară Tu, Doamne, sprijinitoriul mieu eşti, mărirea mea şi Cela ce înalţi capul mieu.	Iară Tu, Doamne, sprijinitoriul mieu eşti, mărirea mea şi Cela ce înalţi capul mieu.
5. Cu glasul mieu cătră Domnul am strâgat şi m-au auzit din muntele cel sfânt al Său.	Cu glasul mieu cătră Domnul am strigat şi m-au auzit din muntele cel sfânt al Lui.
6. Eu am dormit şi am dormitat, şi m-am	Şi eu am adormit şi am dormit; sculatu-m-am,

sculat, că Domnul m-au sprijinit.	că Domnul mă va sprijini.
7. Nu mă voiu teame de miile norodului ce mă împresoară. Scoală, Doamne, mântuiaşte-mă, Dumnezeul mieu!	Nu mă voiu teame de mii de noroade carii împrejur mă împresoară. Scoală, Doamne, mântuiaşte-mă, Dumnezeul mieu,
8. Că Tu ai bătut pre toţi cei ce-m vrăjmăşesc mie fără pricină, dinţii păcătoşilor ai zdrobit.	Că Tu ai bătut pre toţi cei ce-mi vrăjmăşesc mie în deşert; dinţii păcătoşilor ai zdrobit.
9. A Domnului e mântuirea, şi preste norodul Tău, blagosloveniia Ta.	A Domnului e mântuirea, şi preste norodul Tău, blagosloveniia Ta. Slava. Întru sfârşit, în laude.

Similitudinile sunt aproape perfecte, cu o singură abatere lexicală, respectiv înlocuirea în versetul 7 (8)[1] a sintagmei *în deşert*, prezentă şi în DP şi BB, prin *fără pricină*, formă care corespunde lat. *sine causa* din VgCl: *Quoniam tu percussisti omnes adversantes mihi sine causa; dentes peccatorum contrivisti*; cf. LXX μοι ματαίως; Restul construcţiei frazeologice este tributar modelului psalmic încetăţenit deja la noi.

Un alt fragment din Psalmul 10 (9) demonstrează dependenţa lui P.P. Aaron de tradiţia locală şi, în acelaşi timp, conservatorismul său în promovarea unei variante literare pe care tipăriturile râmnicene şi blăjene o abandonaseră. Porţiunea corespunzătoare din tipăriturile româneşti o regăsim în Psalmul 9, 28–29:

VgA (Ps. 10[2])	VgCl (Ps. 10)	PsR/ PsBl (Ps. 9)
8. Şade în pitulări cu cei bogaţi întru ascunsuri, ca să ucigă pre cel nevinovat.	8. Sedet in insidiis cum divitibus in occultis, ut interficiat innocentem.	Şade întru pitulare cu cei bogaţi întru ascunsuri, ca să ucigă pre cel nevinovat.
9. Ochii lui spre cel sărac să uită, pândeaşte întru ascuns ca leul în peşterea sa. Leşuiaşte să apuce pre săracul, a răpi pre săracul cându-l trage.	9. Oculi ejus in pauperem respiciunt; insidiatur in abscondito, quasi leo in spelunca sua. Insidiatur ut rapiat pauperem; rapere pauperem dum attrahit eum.	Ochii lui spre cel sărac să uită, pândeaşte întru ascuns ca leul în culcuşul său. Pândeaşte ca să apuce pre săracul, să apuce pre săracul când îl va trage pre el.

Aaron adoptă forma *în pitulări*, inspirată din *Psaltirea* din 1710 şi din cea de la Râmnic, reluată la Blaj (*întru pitulare*), ultima fiind prezentă şi în BBl; cf. forme divergente în DP *leşuituri*; BB *vicleşug*. În loc de termenul *culcuşul* (PsT/PsR/ PsBl), prelatul face apel la forma din latină: *spelunca – peşterea*. Surprinde însă modul în care este echivalat lat. *insidiatur*, nu numai prin forma curentă în BB şi în psaltirile româneşti din secolul al XVIII-lea, *pândeaşte*, ci şi printr-una ocurentă în secolul anterior. Este preferat, aşadar, în partea a doua a versetului 9, termenul re-

[1] Neconcordanţele se datoresc numerotării între versete şi a unor titluri de psalmi în VgA şi VgCl sau a segmentării diferite.

[2] Psalmul poartă în titlu specificaţia: *După ovreai*; cf. VgCl: *secundum Hebr*.

gional *leşuiaşte* (cf. magh. *les*), întâlnit în *Psaltirea* de la Bălgrad din 1651 (*Leşuiaşte să răpască surumanul*) şi în *Psaltirea* lui Dosoftei din 1680 (*Leşuiaşte a apuca pre measerul*); cf. şi ms. rom. 45 BAR Cluj *aleşuiaşte*.

Pe de altă parte, în privinţa Psalmului 13, 3, episcopul apelează masiv la sursa latină, extinzând versetul corespunzător preluat cu o singură modificare din *Psaltirea* locală:

VgA	VgCl	PsR/ PsBl
3. Toţi s-au abătut, împreună netrebnici s-au făcut; nu iaste cel ce face bine, nu iaste până la unul. Groapă deşchisă iaste grumazul lor; cu limbile sale viclenie; venin de aspide supt buzele lor, a cărora gură de blăstăm şi de amărăciune plină iaste; grabnice picioarele lor a vărsa sânge. Zdrobire şi nefericire în căile lor, şi calea păcii nu o au cunoscut. Nu iaste frica lui Dumnezeu înaintea ochilor lor.	3. Omnes declinaverunt, simul inutiles facti sunt. Non est qui faciat bonum, non est usque ad unum. Sepulchrum patens est guttur eorum; linguis suis dolose agebant. Venenum aspidum sub labiis eorum. Quorum os maledictione et amaritudine plenum est; veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem. Contritio et infelicitas in viis eorum, et viam pacis non cognoverunt; non est timor Dei ante oculos eorum.	Toţi s-au abătut, împreună netreabnici s-au făcut; nu iaste cel ce face bunătate, nu iaste până la unul.

Aaron transpune exact şi adaosul din VgCl, cu filiaţii în *CodexAlexandrinus*, dezvoltat şi în *Epistola către romani* 3, 13−18, dar inexistent în psaltirile româneşti. Pasajul suplimentar nu apare în textul masoretic, fiind menţionat între croşete în LXX: [τάφος ἀνεῳγμένος ὁ λάρυγξ αὐτῶν, ταῖς γλώσσαις αὐτῶν ἐδολιοῦσαν· ἰὸς ἀσπίδων ὑπὸ τὰ χείλη αὐτῶν, ὧν τὸ στόμα ἀρᾶς καὶ πικρίας γέμει· ὀξεῖς οἱ πόδες αὐτῶν ἐκχέαι αἷμα· σύντριμμα καὶ ταλαιπωρία ἐν ταῖς ὁδοῖς αὐτῶν, καὶ ὁδὸν εἰρήνης οὐκ ἔγνωσαν· οὐκ ἔστιν φόβος θεοῦ ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν].

Un alt exemplu de regres lexical apare în Psalmul 14, 4, Aaron preferând şi de această dată să utilizeze cuvinte mai puţin cunoscute sau dialectale:

VgA	VgCl	PsR/ PsBl
4. De nemica s-au făcut înaintea Lui cel ce vicleneaşte, iară pre cei ce să tem de Domnul îi slăveaşte. Cel ce să jură de-aproapelui său şi nu înceluiaşte.	4. Ad nihilum deductus est in conspectu ejus malignus; timentes autem Dominum glorificat. Qui jurat proximo suo, et non decipit.	Defăimează-se înaintea Lui cel ce vicleneaşte, iară pre cei ce să tem de Domnul îi slăveaşte. Cel ce să jură vecinului său şi nu să leapădă.

Traducătorul fructifică ambele versiuni, cea latină fiind prioritară de data aceasta, dar înlocuieşte unele lexeme din psaltirea tradiţională cu altele mai puţin accesibile. Pentru transpunerea lui *decipio, -ere* „a înşela" este ales termenul regional *încelui* (cf. *celui* < magh. *csalni*), cu o repartiţie mai frecventă în texte din Banat şi Transilvania de sud-vest. Formele *celui*, *încelui* sunt atestate în *Cazania I* a lui Coresi, *Psaltirea Hurmuzaki*, *Palia* de la Orăştie, iar în secolul al XVII-lea în *Dictionarium valachico–latinum*, în *Cartea de cântece* a lui Gergely Sándor de Agyagfalva, *Catehismul* lui Fogarasi, *Cazania* apocrifă copiată de popa Urs din Cotiglet, *Psaltirea* lui Viski, *Catehismul* lui Buitul, precum şi în *Pânea pruncilor* din 1702 (vezi şi DLRLV, s.v.).

Modalitatea de traducere şi de adaptare a psalmilor de către Aaron este vizibilă şi în alte porţiuni, în care se ghidează, în egală măsură, după versiunea latină şi după cea românească anterioară. Vom pune în paralelă versetele 43–46 (46–49) din Psalmul 17:

VgA	VgCl	PsR/ PsBl
43. Şi-i voiu zdrumica ca pravul înaintea feaţii vântului, ca tina uliţelor îi voiu ştearge.	43. Et comminuam eos ut pulverem ante faciem venti; ut lutum platearum delebo eos.	Şi-i voi sfărâma pe ei ca praful în faţa vântului, ca tina uliţelor îi voi zdrobi pe ei.
44. Izbăvi-mă-vei de pricirea norodului, pune-mă-vei cap noroadelor.	44. Eripies me de contradictionibus populi; constitues me in caput gentium.	Izbăveşte-mă de răzvrătirile poporului; pusu-m-ai căpetenie neamurilor.
45. Norodul care nu l-am cunoscut mi-au slujit, în auzitul urechii au ascultat de mine.	45. Populus, quem non cognovi, servivit mihi; in auditu auris obedivit mihi.	Poporul pe care nu l-am cunoscut mi-a slujit mie, cu auzul urechii m-a auzit.
46. Fiii streini au minţit mie, fiii streini s-au învechit şi au ştiopat din cărările sale.	46. Filii alieni mentiti sunt mihi, filii alieni inveterati sunt, et claudicaverunt a semitis suis.	Fiii străini m-au minţit pe mine, fiii străini au îmbătrânit şi au şchiopătat din cărările lor.

Episcopul vădeşte o predilecţie constantă pentru traducerea literală, urmând mecanic topica latină, dar bazându-se sub aspect semantic pe structura psaltirilor râmnicene şi blăjene. În plus, el introduce câteva sinonime lexicale, în care prevalează termenul dialectal: *pricirea norodului – răzvrătirile poporului*, *cap – căpetenie*, *s-au învechit – au îmbătrânit*, *au ştiopat – au şchiopătat*.

Acelaşi tipar textual, transferat din Psaltirea de linie aflată în uz, este întâlnit şi în Psalmul 20, din care vom reda în oglindă versetele 2–4 (3–5):

VgA	VgCl	PsR/ PsBl
3. Pofta[3] inimii lui i-ai dat lui şi de voia buzelor lui nu l-ai lipsit. 4. Că l-ai întâmpinat cu blagosloveniile dulceţii; pus-ai pre capul lui cunună de piatră scumpă. 5. Viaţă au cerşut de la Tine şi i-ai dat lui lungime de zile în veac şi în veacul veacului.	3. Desiderium cordis ejus tribuisti ei, et voluntate labiorum ejus non fraudasti eum. 4. Quoniam praevenisti eum in benedictionibus dulcedinis; posuisti in capite ejus coronam de lapide pretioso. 5. Vitam petiit a te, et tribuisti ei longitudinem dierum in saeculum, et in saeculum saeculi.	Pofta inimii lui i-ai dat lui şi de voia buzelor lui nu l-ai lipsit pre dânsul. Că l-ai întimpinat pre el cu blagosloveniile bunătăţii; pus-ai pre capul lui cunună de piiatră scumpă. Viiaţă au cerşut de la Tine şi i-ai dat lui lungime de zile în veacul veacului.

Faţă de *Psaltirea* de la Blaj, varianta lui Aaron prezintă o singură diferenţă lexicală notabilă, produsă sub influenţa VgCl: *blagosloveniile dulceţii – benedictionibus dulcedinis – blagosloveniile bunătăţii*.

În Psalmul 21, 16, funcţionează acelaşi paralelism aproape perfect, întrerupt de o modificare în conformitate în sensul textului latin (*fălcile meale – faucibus meis – grumazul mieu*):

VgA	VgCl	PsR/ PsBl
Uscatu-s-au ca un vas de lut vârtutea mea şi limba mea s-au lipit de fălcile meale şi în ţărâna morţii m-ai pogorât.	Aruit tamquam testa virtus mea, et lingua mea adhaesit faucibus meis, et in pulverem mortis deduxisti me.	Uscatu-s-au ca un vas de lut vârtutea mea şi limba mea s-au lipit de grumazul mieu şi în ţărâna morţii m-ai pogorât.

Această manieră de adaptare a variantei aflate în circulaţie, concretizată prin respectarea liniei lexicale proprii psaltirii tradiţionale, cu intervenţii punctuale dictate de textul clementin, admis ca versiune de control, caracterizează întreaga psaltire transpusă de Aaron, detectabilă şi în Psalmul 24, 7:

VgA	VgCl	PsR/ PsBl
Greşalele tinereaţelor meale şi neştiinţele meale nu le pomeni.	Delicta juventutis meae, et ignorantias meas ne memineris.	Păcatele tinereaţelor meale şi ale neştiinţei meale nu le pomeni.

Procedeul se repetă pe parcursul *Psaltirii* aroniene, fiind sesizabil şi în configuraţia Psalmului 103, 17 (19):

[3] Lecţiune greşită în VgA, III, p. 360: *pohta*. Scris în ambele versiuni ms.: po•a.

VgA	VgCl	BB	PsT/PsR/PsBl
17. Acolo paserile vor încuiba. Casa erodiului povața lor iaste.	17. Illic passeres nidificabunt, herodii domus dux est eorum.	Acolo pasări vor încuiba. Lăcaşul erodiului povățuiaşte lor.	Acolo pasările să vor încuiba. Lăcaşul erodiului povățuiaşte pre eale.

Mențiunea din ediția din 2005 (VgA, III, p. 433) privind prima atestare în acest text a cuvântului *erodiu* „egretă" este eronată, termenul fiind întâlnit încă din secolul al XVI-lea în psaltirile rotacizante şi în cele coresiene: PH, CP, CP_1*erodiei*; PS *irodiei*; PV *erodiu*; cf. şi DP *irodionului*; forma actuală apare în psaltirea din ms. rom. 45 BAR Cluj şi ms. rom. 4389 BAR, în *Biblia* din 1688 şi în toate psaltirile româneşti din prima jumătate a secolului al XVIII-lea.

Uneori, în mod incidental, Aaron renunță sursa autohtonă, ghidându-se numai după cea latină, cum ar fi în Psalmul 57, 5 (6), unde doar începutul versetului reiterează forma locală:

VgA	VgCl	PsR	PsBl
6. Carea nu va auzi glasul descântătorilor şi a fărmăcătoriului ce descântă înțălepțeaşte.	6. Quae non exaudiet vocem incantantium, et venefici incantantis sapienter.	Carea nu va auzi glasul vânătorilor vânându-se să vânează de la cel înțelept.	Carea nu va auzi glasul celor ce strigă otrăveaşte-să, otrăvindu-se de la cel înțelept.

Observăm, totodată, corespondența traducerii şi a textului latin, echivalentă pasajului din LXX (ἥτις οὐκ εἰσακούσεται φωνὴν ἐπᾳδόντων, φαρμάκου τε φαρμακευομένου παρὰ σοφοῦ), într-o variantă destul de apropiată de cea din *Psaltirea* din 1651 de la Bălgrad (*Carea nu aude cuvântul fărmăcătorilor, fărmăcătura fărmăcătoriului măiestru*) şi de cea a lui Dosoftei din *Psaltirea* din 1680 (*Carea nu va audzi glasul descântătorilor farmăcă-să fărmăcată de măiestru*).Pe de altă parte, consemnăm unul dintre puținele versete distonante care apar în *Psaltirea* de la Blaj față de cea de la Râmnic. În edițiile râmnicene, Damaschin optase pentru o nouă echivalență a versetului, care va fi preluată şi de Samuil Micu în 1795 în *Biblia* de la Blaj, în timp ce *Psaltirea* de la Blaj reactualizează un enunț mai vechi, asemănător cu cel din *Biblia* de la Bucureşti (*Carea nu va auzi glasul celor ce cântă otrăveaşte-se, otrăvindu-se de înțelept*) şi identic cu cel din *Psaltirea* lui Antim Ivireanul din 1710; cf. gr. φαρμάκου, cu semnificația de 'vrajă, farmec', dar şi de 'otravă; medicament'.

Identitățile dintre psalmii lui Aaron şi cei din *Psaltirea* locală sunt însă reperabile în multe contexte, care probează preluarea integrală şi, uneori, adaptarea textului anterior, iar nu o traducere nouă: 5, 6 (8) *Pre bărbatul sângiurilor şi viclean/ vicleanul uraşte Domnul*; 22, 2, 3 *La apa odihnii m-au hrănit. Sufletul mieu l-au întors*; 34, 2 *Apucă armă şi pavăză şi Te scoală spre/întru agiutoriul/ajutoriul mieu*; 54, 5 (6) *Teamere şi cutremur au venit asupra mea şi m-au acoperit*

întunearecul; 68, 29 (32) *Şteargă-să din cartea celor vii şi cu cei drepți să nu să scrie*; 70, 6 (7) *Întru Tine m-am întărit din pântece, din zgăul maicii meale Tu eşti acoperitoriul mieu*; 72, 21 *Că s-au aprins inima mea şi rărunchii miei s-au schimbat*; 73, 14 (15) *Tu ai sfârmat/sfărâmat capetele/capul bălaurului, datu-l-ai (pre el) mâncare noroadelor arapilor*; 76, 16 (18) *Mulțimea sunetului apelor. Glas au dat norii, că săgețile Tale trec, glasul tunetului Tău în roată*; 77, 13 (16) *Desfăcut-au marea şi i-au trecut şi au pus/pus-au apele ca un foale*; 80, 3 (4) *Trâmbitați în lună noao cu trâmbiță, în zioa cea binevestită a sărbătorii voastre*; 80, 5 (7) *Scos-au de supt sarcine/sarcină spinarea lui, mânile/mâinile lui în cojniță/coşniță au slujit*; 87, 3 (4) *Că s-au umplut de reale sufletul mieu şi viața mea de iad s-au apropiat*; 87, 6 (7) *Pusu-m-au în groapa cea mai dedesupt, întru ceale întunecoase/întunecate şi în umbra morții*; 90, 5, 6 *De săgeata ce zboară zioa, de lucru ce umblă întru-ntunearec, de întâmplarea şi de dracul de amiiazăzi*; 92, 1 *Domnul S-au împărățit, întru podoabă S-au îmbrăcat*; 93, 3 *Până când păcătoşii, Doamne, până când păcătoşii să vor făli?*; 95, 3 *Vestiți întru neamuri mărirea Lui, în toate noroadele minunile Lui*; 102, 15 *Omul, ca iarba zilele lui, ca floarea câmpului, aşa va înfluri/înflori*; 106, 9 *Că au săturat suflet deşert şi suflet flămând au umplut de bunătăți*; 138, 9 *De voiu lua aripile meale de dimineață şi mă voiu sălăşlui la marginile mării*; 146, 3 *Cel ce vindecă pre cei zdrobiți cu inima/la inimă şi leagă struncinăturile lor*.

O listă selectivă a substituirilor sinonimice operate de Aaron ilustrează gradul de prelucrare relativă a psalmilor, concomitent cu introducerea unor termeni dialectali sau cu trăsături fonetice de tip nordic: 5, 1 (2) *ia-le în urechi* (VgA) – *ascultă-le* (PsR/PsBl); 11, 5 (6) *mişelătatea – necazul*; 14, 5 *banii – argintul*; 16, 12 *se pitulă – lăcuiaşte*; 17, 5 *răpejunile – râurile*; 24, 7 *greşalele – păcatele*; 26, 6 *jârthuit – jertvit*; 29, 6 *zăbovi – sălăşlui*; 31, 4 *spinul – ghimpul*; 32, 7 *foiu – foale*; 33, 23 *răscumpăra-va – mântui-va*; 34, 19 (20) *păciuit – ceale de pace*; 35, 4 (5) *au cugetat – au gândit*; 35, 4 (5) *culcuşul – aşternutul*; 35, 8 (9) *ugerimea – grăsimea*; 44, 10 (11) *vâjmânt – haină*; 47, 3 (4) *căsile – palaturile*; 54, 9 (10) *prăpădeaşte – potopeaşte*; 61, 9 (10) *să înceluiască – a face strâmbătate*; 67, 3 *scade – să stinge*; 68, 3 *înfiptu-m-am – afundatu-m-am*; 68, 20 (22) *probozirea – ocara*; 75, 3 (4) *sabia – arma*; 77, 2 *grăi-voiu – spune-voiu*; 78, 10 *slujilor – robilor*; 78, 12 (13) *probozit – ocărât*; 82, 12 (14) *păiuşul – trestiia*; 88, 40 (42) *trecea – călătoriia*; 90, 12 *vatămi – împiiadeci*; 93, 8 *bolunzi – nebuni*; 100, 5 (6) *huliia – clevetiia*; 101, 7 *sălaşu – loc nelăcuit*; 102, 3 *neputințele – boalele*; 108, 28 (29) *contoş – veşmânt*; 123, 7 *lațul – cursa*; 131, 11 *giurat-au – juratu-s-au*; 132, 2 *văjmântului – îmbrăcămintei*; 140, 7 *grosimea pământului – brazdă de pământ*; 143, 13 *jignițăle – cămările*; 147, 5 (16)[4] *neaoa – zăpada*.

Fără a fi un simplu compilator, Petru Pavel Aaron supune textul psalmic existent unei colaționari sistematice cu versiunea latină, cu unele intervenții spo-

[4] În VgA, versetele psalmilor 146 şi 147 sunt numerotate în continuare.

radice în spiritul *Vulgatei Clementine*, modificând, în acelaşi timp, bagajul lexical în favoarea termenilor dialectali. În mod asemănător, Samuil Micu va traduce *Biblia*, printr-o confruntare cu ediția din 1688 şi cu *Septuaginta*, iar în privința psalmilor apelase la aceeaşi sursă ca Aaron (Pavel 2007, p. 117–119). Spre deosebire de înaintaşul său blăjean, Micu va accepta, fără rezerve, normele literare munteneşti, care pătrunseseră în jurul anului 1750 în tipăriturile transilvănene, estompând diferențele de ordin dialectal (Gheție 1975, p. 406–415). Episcopul, în schimb, se dovedeşte a fi mai conservator, prin unele concesii făcute elementului popular şi regional, în discordanță cu evoluția variantei literare sud-vest ardeleneşti.

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE

Basarab 1972 = Mircea Basarab, *Cărțile anaginoscomena – bune de citit – în bibliile româneşti*, în „Studii teologice", XXIV, 1972, nr. 1–2, p. 59–69.

BB = *Biblia*, Bucureşti, 1688; ed. I. C. Chițimia, coord., Bucureşti, Editura Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1988.

BBl = *Biblia*, Blaj, 1795; ed. Ioan Chindriş, Eugen Pavel, Roma, Tipografia Vaticana, 2000.

Chindriş 2005 = Ioan Chindriş, *Testamentul lui Petru Pavel Aron*, în VgA, I, p. XI–LXXVIII.

CP = Coresi, *Psaltire*, Braşov, 1570.

CP_1 = Coresi, *Psaltirea slavo-română*, Braşov, 1577; ed. Stela Toma, Bucureşti, Editura Academiei, 1976.

DLRLV = Mariana Costinescu, Magdalena Georgescu, Florentina Zgraon, *Dicționarul limbii române literare vechi (1640–1780). Termeni regionali*, Bucureşti, Editura Ştiințifică şi Enciclopedică, 1987.

DP = Dosoftei, *Psaltire de-nțăles* (*Psaltirea slavo-română*), Iaşi, 1680.

LR = „Limba română", Bucureşti, I, 1952 şi urm.

LXX = *Septuaginta*. *Id est Vetus Testamentum Graece iuxta LXX interpretes* (ed. Alfred Rahlfs, Robert Hanhart, Stuttgart, Deutsche Bibelgesellschaft, 1979/2006).

Gheție 1975 = Ion Gheție, *Baza dialectală a românei literare*, Bucureşti, Editura Academiei, 1975.

Pavel 2007 = Eugen Pavel, *Între filologie şi bibliofilie*, Cluj-Napoca, Editura „Biblioteca Apostrof", 2007.

Pavel 2012a = Eugen Pavel, *Comentarii pe marginea traducerii Vulgatei din 1760–1761*, în LR, LXI, 2012, nr. 3, p. 373–379.

Pavel 2012b = Eugen Pavel, *Arheologia textului*, Cluj-Napoca, Casa Cărții de Ştiință, 2012.

PH = *Psaltirea Hurmuzaki*, c. 1501–1510; ed. Ion Gheție şi Mirela Teodorescu, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2005.

PS = *Psaltirea Scheiană*, c. 1573–1578; ed. I. Bianu, Bucureşti, Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl", 1889; cf. *Psaltirea Scheiană comparată cu celelalte Psaltiri din sec. XVI şi XVII traduse din sloveneşte*, edițiune critică de I.-A. Candrea, vol. I–II, Bucureşti, Atelierele Grafice Socec & Co, 1916.

PsBl = *Psaltire*, ediția a III-a, Blaj, 1764.

PsR = *Psaltire*, ediția a III-a, Râmnic, 1736.

PsT = *Psaltire*, Târgovişte, 1710.

PV = *Psaltirea Voronețeană*, c. 1551–1558; cf. ed. I.-A. Candrea.

VgA = *Biblia Vulgata. Blaj 1760–1761*, editor coordonator Ioan Chindriş, coordonare filologică Niculina Iacob, transcriere şi revizie filologică Elena Ardeleanu, Elena

Comşulea, Doina Grecu, Valentina Şerban, vol. I–V, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2005.

VgCl = *Biblia Sacra Vulgatae editionis Sixti V. Pontificis Max. iussu recognita et Clementis VIII. auctoritate edita*, Venetiis, Apud Nicolaum Pezzana, MDCXC [1690].

PETRU PAVEL AARON'S PSALMS – BETWEEN THE LATIN MODEL AND THE LOCAL LITERARY TRADITION

(*Abstract*)

The author dismantles the assertion that the manuscript translation of Petru Pavel Aaron from 1760–1761, edited in 2005, would be a faithful copy of the *Clementine Vulgate*, claiming that the psalms, in particular, are a readjustment of the traditional Romanian Psalter, confronted in some contexts with the Latin model. The prelate from Blaj transcribes the psalms taking as reference text the edition of Antim Ivireanul, published in Târgovişte, in 1710, revised by Damaschin in 1725 in Râmnic, with subsequent reprints. This prototype was also reproduced in the Psalter printed in Blaj in 1755, republished in 1758, under the auspices of the bishop. At the same time, an edition of the Vulgate from 1690 is used as a control version, the translator intervening punctually, through a series of synonymous substitutions, as compared to the Psalter of line in use, simultaneously with the introduction of dialectal terms, in discordance with the evolution of the literary variant from Southwestern Transylvania. A comparative analysis of the psalms transposed and adapted by Aaron and of the text of the Vulgate, as well as that of the previous Romanian psalters demonstrates the relative processing and readjustment of this biblical book, with oscillations between the Latin and the local version, the last source becoming predominant.

Cuvinte-cheie: *Petru Pavel Aaron*, *Psaltirea locală*, *Vulgata Clementina*, *paralelism*, *substituiri sinonimice*.

Keywords: *Petru Pavel Aaron*, *local Psalter*, *The Clementine Vulgate*, *parallelism*, *synonymous substitutions*.

Institutul de Lingvistică şi Istorie Literară
„Sextil Puşcariu" al Academiei Române
Cluj-Napoca, str. E. Racoviţă, 21
eugen.pavel@academia-cj.ro